

Dr. Tone Ferenc: *Ljudska oblast na Slovenskem 1941—1945* — I. del, Založba Borec, Partizanska knjiga, Ljubljana 1987, 684 str. ilustr.

V Knjižnici OF je izšla prva knjiga obsežne študije dr. Toneta Ferenca o ljudski oblasti na Slovenskem med NOB. Že samo dejstvo, da je izšel II. del pred I., priča, da je imel avtor pri preučevanju začetkov ljudske oblasti še več težav kot pri prikazu oblikovanja in delovanja inštitucij slovenske države v okviru demokratične zvezne skupnosti jugoslovanskih narodov po kapitulaciji Italije.

Po napadalni vojni v aprilu 1941, tuji zasedbi in razkosanju slovenskega ozemlja, ukinitvi oblastnih in političnih organov in po priključitvi zasedenega ozemlja državam osvajalkam ni ostalo nikakršne kontinuitete z državnimi organi Dravske banovine kraljevine Jugoslavije. Medtem, ko so se morale v jugoslovanskem merilu institucije nove oblasti zlasti za dosego mednarodnega priznanja sporazumeti s predstavniki begunske vlade in je prišlo do ustanovitve skupne vlade iz predstavnikov NKOJ in kraljeve vlade v tujini ter do vključitve v AVNOJ tistih poslancev, ki niso sodelovali z okupatorji, pa so na Slovenskem skromne sledi kontinuitete samo v sprejemu tako imenovane ministrske skupine v OF in posameznih bivših ministrov v slovensko vlado, s čimer je bila dana tem organom vsenarodna širina. Medtem ko je organe predvojne Jugoslavije odpravil okupator in je narodnoosvobodilna vojna pomenila boj za uničenje okupacijskih organov in postavitve novih oblastnih organov, pa je bil njihov nastanek in razvoj kljub enotnemu vodstvu narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem zaradi različnih razmer v posameznih pokrajinah zelo različen in je zato le težko potegniti ločnico med prostovoljnim izvajanjem sklepov gibanja somišljenikov politične in vojaške organizacije, kakršni sta bili OF in narodnoosvobodilna vojska, in razglašenimi oziroma izvoljenimi organi oblasti. Ko si je naraščajoče narodnoosvobodilno gibanje pridobilo tako moč, da je po kapitulaciji Italije terjalo od vseh rodoljubov vključitev v narodnoosvobodilno dejavnost, so se oblikovale ustrezne ustanove nastajajoče slovenske države. Čeprav so se slovenski rodoljubi v lastnem in skupnem interesu ravnali po navodilih vodstva gibanja v manjšem ali večjem obsegu, že od vsega začetka pa se je oblast (v klasičnem pomenu je to pravica predstavniškega organa do odločanja o javnih zadevah in dolžnost ljudi, da ta določila izpolnjujejo) mogla uveljaviti šele z osvoboditvijo vsaj dela slovenskega ozemlja izpod okupacijskih oblasti. Seveda je bilo mogoče pridobiti prebivalstvo za zavestno izpolnjevanje sklepov oblastnih organov samo v primeru, če je organ oblasti deloval v njihovem interesu in so ljudje mogli tudi sami neposredno odločati v skladu s svojimi skupnimi in skupinskimi interesi. Dokler se ljudje v določenem gibanju ravnajo instinktivno ali zavestno v skladu s svojimi interesi, ni potrebno razen splošnih navodil in pojasnil posebnih sankcioniranih predpisov, marveč zadošča prostovoljna organiziranost patriotov. Zato se je iz obdobja NOB do kapitulacije Italije ohranilo razmeroma manj dokumentov o delovanju organov oblasti kot v kasnejšem obdobju. Zato je v prvem delu *Ljudske oblasti na Slovenskem* razen predpisov kot splošnih pravnih aktov in dokumentov, ki govore o izvajanju predpisov organov oblasti v posameznih obdobjih (največ z osvobodjenega ozemlja na Kočevskem) vsebina posvečena predvsem prikazu boja za vzpo-

stavitev ljudske oblasti in prizadevanja okupatorjev in njihovih sodelavcev, da ta prizadevanja preprečijo in organe ljudske oblasti uničijo. To je povsem v skladu s Kidričevo oceno ob I. zasedanju SNOS, da je do takrat prevladovalo gibanje in boj za narodno osvoboditev, nato pa je nastopil čas graditve ljudske oblasti in slovenske države.

Čeprav sta prvi in drugi del Ljudske oblasti izšla pod skupnim naslovom, se vsebinsko med seboj močno razlikujeta. Mogoče je oceniti, da je bilo narodno-osvobodilno gibanje prav v prvem obdobju na Slovenskem še posebej izvirno, nato pa so vplivi osrednjih jugoslovanskih organov vse večji. Avtor je dal tej knjigi naslov *Država v državi*, kar odraža prizadevanje osvobodilnih sil v Ljubljani, da bi se mimo uradne italijanske države — kamor je po priključitvi tako imenovane Ljubljanske pokrajine — sodila tudi Ljubljana, uveljavila slovenska država, zrasla iz narodnoosvobodilnega gibanja.

V knjigi na 684 straneh besedila s 1582 opombami in podrobno navedbo virov na vsaki strani in kazalom osebnih in krajevnih imen avtor obravnava začetek ljudske oblasti na Slovenskem, njen razvoj na osvobojenem ozemlju na Dolenjskem in Notranjskem, nato pa posveča posebno pozornost italijanski ofenzivi in prizadevanju za enotnost OF in obnovo njenih oblastnih funkcij ter odnos narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji do AVNOJ, v šestem poglavju pa na nekaj straneh nakaže, kaj vse je preprečevalo, da bi se ljudska oblast do septembra 1943 mogla uveljaviti tudi na ozemlju, ki ga je zasedel nemški okupator, in na Primorskem.

V uvodnem poglavju avtor opredeljuje pojme narodna in ljudska oblast, ki je zrasla iz Osvobodilne fronte slovenskega naroda, to pa so ustanovile skupine na podlagi predvojnega demokratičnega in protifašističnega sodelovanja. CK KPS je že konec aprila 1941 pozval vse rodoljubne sile v skupen boj proti imperialistični vojni in okupaciji ter raznarodovanju za nacionalno osvoboditev in združitvev, enotnost jugoslovanskih narodov in njihovo enakopravnost z vsemi narodi sveta. Vrhovni plenum OF je sredi junija navedel v svojih geslih osvobodilnega boja tudi izraz »narodna in socialna osvoboditev« (str. 10). Njen program, oblikovan v devetih temeljnih točkah, terja razen združene Slovenije tudi obnovo jugoslovanske države na novih temeljih, kar daje gibanju demokratično revolucionarni značaj. KPS je pojmovala NOB »kot etapo na poti do socialistične revolucije, vendar je pazila, da bi ne razpihovala razredne konflikte in ožila širino vsenarodne Osvobodilne fronte« (str. 11). Tudi Edvard Kocbek je sredi novembra 1941 terjal dosledno narodno, demokratično revolucijo, komuniste pa postavil za vzgled požrtvovalne dejavnosti za osvoboditev.

Potem, ko avtor ugotovi, da so se Slovenci vključevali v OF prek skupin, ki so jo ustanovile in se vanje vključile, oceni, da je OF rasla v vseljudo demokratično gibanje in politično organizacijo bojujočega se slovenskega naroda. Nižje odbore OF so vse do volitev 1944. I. imenovali višji odbori OF, le terenski odbori so nastajali s povezovanjem najbolj prizadevnih članov OF določenega kraja ali ustanove. Opozori na primere nezaupanja in sektaštva med skupinami in na to, da je KP kot pobudnica imela v OF ves čas vodilno vlogo.

Posebno pozornost posveča avtor konstituiranju Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora (edinega leta 1941 ustanovljenega narodnega predstavniškega organa v Jugoslaviji). Ta se je razglasil za edini organ oblasti. Ob svojem kon-

stituiranju je sprejel odlok o vključitvi slovenskega vojaškega zbora v narodnoosvobodilne partizanske oddelke Jugoslavije, odlok o zaščiti slovenskega naroda in njegovega narodnoosvobodilnega gibanja, odlok o narodnem davku in odlok o posojilu svobode. V pozivu k izvajanju teh sklepov Boris Kidrič, najprizadevnejši pobudnik in organizator ljudske oblasti, ocenjuje, da to izpolnjevanje določil organov oblasti ne temelji na poslušnosti ljudi, marveč na narodni disciplini. Vodstvo oblasti NOB je dalo svoje sklepe v potrditev plenumu delegatov okrožnih organov OF Dolenjske in Notranjske. Ustanovilo je Narodno zaščito za obrambo slovenskega ljudstva pred okupatorjevim nasiljem in jo kot sestavni del slovenske oborožene sile podredilo Glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet (str. 26). Glede odloka o narodnem davku in posojilu svobode pa je Kardelj, ki je bil proti preštevilnim organom in njihovi preobsežni normativni dejavnosti, opozarjal, da morajo temeljiti na spoznanju ljudi, da je to potrebno, sicer bo to »operetna zakonodaja«, ki bo postala smešna; Tone Tomšič pa mu je v imenu CK KPJ odgovoril, da smo Slovenci nagnjeni k temu »... da vsako stvar začenjamo s pravilniki, z zakoni, s shemami, namesto z delom.« V Ljubljani zbrana finančna sredstva kažejo, da so se mnogi rodoljubi ravnali po teh odlokih, zato nobenega ni bilo treba preklicati. Kardeljeva ocena pa je najbrž povzročila, da Vrhovni plenum OF — SNOO do začetka marca 1942 ni izdal nobenega novega odloka več in da ni nastopal kot SNOO. Tudi odbori OF na terenu (v Ljubljani jih je bilo maja 1942 390 in so povezovali dejavnost okrog 8000 članov, brez ženskega in mladinskega gibanja) so spričo moči OF začeli poleg političnih nalog opravljati tudi oblastne in to delali vse do izvolitve narodnoosvobodilnih odborov (NOO). Odbori OF, v katerih je KPS utrjevala delavsko in malokmečko jedro, so odvracali ljudi od izvajanja okupatorjevih predpisov in organizirali aktivno resistenco in tako imenovane plebiscitne akcije, ko so pristaši OF ob določeni uri ostali v hišah in so bili ulice prazne. Med okupatorjevimi ukrepi, da bi zavrli narodnoosvobodilno gibanje, avtor navaja streljanje talcev, obkrožitev Ljubljane z žico in stražami ter množične aretacije v mestu in interniranje rodoljubov, tudi jugoslovanskih oficirjev. Da bi spričo okupatorjevega nasilja preprečil upad osvobodilnega gibanja, je IOOF v začetku marca 1942 objavil odlok o povrnitvi osebne in materialne škode, nastale v NOB, ter prevzel skrb za vzdrževanje družin padlih borcev in žrtev okupatorjevega nasilja. Sledil je razpis posebnega posojila pogorelcem, ki naj bi ga začeli izplačevati s 5% obrestmi 6 mesecev po osvoboditvi, pa tudi odlok o razlastitvi veleposestnikov tuje narodnosti in domačih izdajalcev v povračilo škode, ki jo je prizadejal okupator. IOOF je obljubil, da bo zaplenjena zemlja po osvoboditvi razdeljena revnim kmetom. OF je prepovedala sečnjo lesa in prodajo hiš in zemlje v korist okupatorju. Edvard Kardelj je ocenjeval, da je ljudstvo te ukrepe z navdušenjem sprejemalo. Na zahtevo odborov Delavske enotnosti so morali tovarnarji zvišati mezde. Iz strahu pred kaznijo so nekateri kolaboranti zbežali v Italijo, zato je Kardelj upravičeno ugotavljal, »da so Slovenci menda edini narod v Evropi, ki ima svojo belo emigracijo že v času, ko je sama na oblasti« (str. 47).

Drugo poglavje je posvečeno nastanku in razvoju ljudske oblasti na osvobojenem ozemlju, ki pomeni vse do kapitulacije Italije vrhunski uspeh tudi na tem področju. Avtor utemelji, da je nastalo osvobojeno ozemlje spomladi

1942 na Dolenjskem in Notranjskem predvsem zaradi defenzivnosti italijanske vojske ob istočasni veliki ofenzivnosti partizanskih enot. Italijanski okupator zato iz Jugoslavije ni mogel poslati 6 divizij na vzhodno fronto. Rasel je vpliv italijanskih vojaških poveljnikov, ki so dokazovali, da civilna oblast z dobrohotnostjo ni sposobna zatreti upora; predlagali so, da morajo zato dobiti vojaške oblasti večje pristojnosti pri zatiranju narodnoosvobodilnega gibanja. Vojaški poveljniki so svoje neuspehe proti narodnoosvobodilnim gibanjem opravičevali z razdrobljenimi silami in predlagali okrepitev zasedbenih enot in njihovo osredotočenje v večjih postojankah. Oblikovanje teh predlogov, njihova odobritev in izvajanje je v knjigi izvirno in temeljito obdelano s prikazom vzrokov in posledic. Delo natančno obravnava obrambni načrt Primavera, ki ga je general Robotti, poveljnik 11. armadnega zbora 5. 2. 1942 poslal v odobritev poveljstvu 2. armade. Poseben zemljevid prikazuje gostoto postojank italijanskega okupatorja 1. marca 1942, ki so bile kar v 181 krajih Ljubljanske pokrajine. Od 45 bataljonov vojske v 89 krajih jih je 17 samo zavarovalo železniško progo, karabinjerski bataljon je imel posadke v 88 krajih, dva bataljona financarjev v 45 krajih, dve kohorti (bataljona) obmejnih miličnikov pa v 29 krajih. Robotti je ukazal utrditi postojanke, ki naj bi ostale in bi jih okrepili s posadkami iz manjših postojank. Kljub prizadevanju visokega komisarja Emilija Grazioliija, da bi s čim bolj gosto mrežo postojank zaščitili upravne organe na podeželju, se je do 18. marca na območju divizije sardinskih grenadirjev umaknilo že 7 manjših vojaških posadk, z območja divizije Isonzo pa 8. Zaradi zmanjšanja števila postojank so zaprli kar 14 mejnih prehodov na nemško-italijanski zasedbeni meji, za okrepitev mejne črte pa je nemški okupator mobiliziral nekaj sto spodnještajerskih vermanov. Največ postojank je okupator ukinitil v drugi polovici aprila. Kljub temu je kmalu opustil prvotni namen, da bi ostale enote italijanske vojske samo v dvanajstih postojankah in se odločil za 21 oziroma 22 rednih vojaških postojank in 17 vojaških posadk za zavarovanje železnic.

Načrt Primavera je ustrezal partizanskim načrtom. Slovenska partizanska vojska, ki je štela konec marca 1942 okrog 710 borcev in bork, si je prizadevala osvoboditi vsaj del slovenskega ozemlja kot temelj za hitrejši razmah narodnoosvobodilnega gibanja. Glavni operativni načrt je predvideval osvoboditev Gorenjske, kjer je bila oborožena vstaja najmočnejša, ob tem pa so podcenjevali nemškega okupatorja. Po drugem načrtu naj bi najprej osvobodili del Notranjske in Dolenjske, kar naj bi partizani lažje dosegli proti slabšemu členu v verigi, to je italijanskemu okupatorju. Prve kraje naj bi osvobodili v odročnih predelih z osredotočenjem partizanskih sil, ki naj bi dosegle krajevno premoč. Medtem ko je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet izdalo 29. 4. 1942 ustrezna navodila za osvoboditev Gorenjske, pa je italijanski okupator začel z evakuacijo manjših in izpostavljenih postojank že prej. Partizanska vojska je spomladi 1942 hitreje rastle na italijanskem zasedenem ozemlju in 5. 4. 1942 so na Kremenku ustanovili prvo partizansko brigado na Slovenskem, ki pa jo je glavno poveljstvo preimenovalo v II. grupo odredov.

Dr. Tone Ferenc dokazuje, da napačno ravnaajo tisti, ki imajo za začetek nastajanja osvobojenega ozemlja osvoboditev Broda na Kolpi 1. maja 1942. Partizanska aktivnost se je namreč začela na Kočevskem najmanj en mesec

prej. Partizanski napad na italijansko kolono pri zaselku Majer pri Prezidu 19. 4. pa je prisilil italijanski posadki v Pleščah in Dragi, da sta se naslednjega dne umaknili in tu je začetek osvobojenega ozemlja. Draga je bila očitno prva svobodna občina na Kočevskem. V občini Preska so partizani razdelili živež prebivalstvu in zapovedali, da so ljudje dolžni obdelati ozemlje. Ko italijanski okupator območja južno in zahodno od Kočevja ni mogel več obvladati, je sklenil svoje posadke umakniti. Ta umik avtor podrobno opiše in navaja, da je okupator partizanske enote številčno znatno precenjeval. Italijanska vojska se je 3., 5. in 9. maja prizadevala zasesti osvobojeno ozemlje, vendar so jo partizani odbili, 10. maja pa je zasedla Brod na Kolpi. Italijanski posadki v Osilnici in Bosljivi Loki sta se obdržali kljub večkratnim partizanskim napadom. Spričo partizanske aktivnosti je italijanska vojska od 1. 3. do 10. 5. 1942 umaknila svoje posadke iz 45 krajev.

V prvi polovici maja je bil osvobojen tudi Loški Potok in Loška dolina. Štab Zidanškovega bataljona je izdal več razglasov; prepovedal je tihotapljanje živil z osvobojenega ozemlja, določil zaščito pred vdori sovražnika in dal prekopati ceste. Terjal je, naj novo življenje temelji na »pravičnosti in poštenem delu«. Zagrozil je, da bodo aretirali tiste, ki nočejo delati, prepovedal je prekomerno točenje alkoholnih pijač in zagrozil s smrtno kaznijo za primere nasilja, ropa in tatvine, določil je šolsko obveznost otrok. Upravno oblast so prevzeli odbori OF. Italijanske enote so zastraševale prebivalstvo z nenadnimi vdori na osvobojeno ozemlje. Šercerjev bataljon je osvobodil Ig, Preserje in Podpeč ter prodril na Ljubljansko barje, od koder so moški množično odhajali v partizane. Tudi tu so oblast prevzeli odbori OF. Določili so svobodo veroizpovedi, enakopravnosti žensk, občinske zaloge živil so razdelili prebivalstvu, tujcem in narodnim izdajalcem pa zaplenili imovino. Italijanska vojska je 21. maja vdrla proti Igu in nato preiskovala Krim in Mokrc, manjše krpe osvobojenega ozemlja so nastale tudi v Polhograjskih Dolomitih. Narodna zaščita je iz zasede pri Gabrju zadala številne žrtve koloni italijanske vojske.

Na Dolenjskem je nastajanje osvobojenega ozemlja zaostajalo za Kočevskim, Loškim Potom in Loško dolino. Konec aprila so bili osvobojeni deli območja med Šentjernejem, Novim mestom in Mokronogom. Okupator je začel umikati svoje posadke tudi iz krajev okrog Kočevskega Roga. Drugi bataljon Dolenjskega odreda je osvajal območja severno od Trebnjega, Mirne Peči, Novega mesta in spodnjega toka Krke. Ponekod je okupatorjeva uprava prenehala delovati še pred umikom italijanskih posadk, večje osvobojeno ozemlje pa je nastalo med 22. in 26. majem. Belokranjski odred je uničil tri italijanske postojanke. Glavno poveljstvo je ugotavljalo, da se italijanske posadke ponekod umikajo brez boja, vendar odnesejo s seboj vse orožje, kar bi morale partizanske enote preprečiti. Avtor ugotavlja, da se v juniju osvobojeno ozemlje razen v Beli Krajini ni več razširilo. Italijanske postojanke so utrdili, zato jih partizanske enote, ki niso imeli težkega orožja, niso mogle zavzeti. Po odhodu italijanske posadke iz Žužemberka so partizani tam vzpostavili prvo partizansko komando mesta na Slovenskem. Po prihodu dveh italijanskih divizij sredi junija pa se je začelo osvobojeno ozemlje že krčiti.

Svoje ugotovitve je avtor sklenil v sklepu, da je osvobojeno ozemlje na Notranjskem in Dolenjskem nastalo med 20. 4. in 20. 5. 1942 od Kolpe do pred-

mestij Ljubljane. Partizanska vojska kljub velikim uspehom — saj je osvobodila dve tretjini Ljubljanske pokrajine in se je število partizanov povzpelo na 2500 borcev — ni prisilila okupatorja, da bi umaknil vse posadke, ki jih je predvideval načrt Primavera, nato pa se je preveč omejevala na obrambo osvobojenega ozemlja, kar ji je vzelo ofenzivnost in bojno pobudo. Načrt Primavera je še poglobil nesoglasja med italijanskimi vojaškimi in civilnimi voditelji. Grazioli je na primer ocenjeval, da je umik manjših posadk k večjim povsem ohromel okupacijsko oblast nad tem območjem in zmanjšal ugled Italije ter koristil upornikom, zato bi bilo potrebno ponovno postaviti gosto ogrodje postojank in z manevrskimi enotami zagotoviti nadzor nad vsem ozemljem. Predlagal je, naj bi prevzele tudi italijanske enote »gverilski« način bojevanja manjših gibčnih enot in povečale število postojank; zapreti bi morali tudi mejo med Slovenijo in Hrvaško, od koder prihajajo partizanske enote. Tudi Robotti je želel obnoviti nekaj vojaških postojank, pa ni dobil okrepitev kljub poročilom, da v Ljubljanski pokrajini stvari ne gredo dobro in so se razmere za okupatorja močno poslabšale. Okupator je pričakoval vstajo celo v Ljubljani. Vojaške oblasti pa so silile visokega komisarja, naj vzporedno z ukinjanjem vojaških postojank umakne podrejene mu policijske sile. Po zajetju karabinjerjev v postaje Studenec-Ig je Grazioli na to pristal in ukazal umik petnajstih karabinjerskih postaj, v nekaterih manj obkroženih krajih pa so jih obnovili, tako da je ostalo v pokrajini 43 oziroma 42 karabinjerskih postaj. Okrog 19. maja je bil pretrgan promet z mnogimi poštni in začasno celo z nekaterimi posadkami. Osvobodilno gibanje je izgubljalo značaj gverile in dobivalo značaj »prave in čiste vojne«, je ugotavljal okupator.

Okupacijske sile so bile številne. 24. maja je imel 11. armadni zbor 45 623 mož, na dopustu pa jih je bilo 2295 (str. 225). S posredovanjem pri Mussoliniju je general Roatta dosegel podreditev policijskih enot vojaškimi, čemur je nasprotoval Grazioli. Mussolini je tudi dal soglasje, da se internira 20 do 30 tisoč ljudi ter obljubil vojaške okrepiteve. Robotti je konec maja ocenjeval, da je prebivalstvo na Kočevskem in v Loški dolini — Stari trg sovražno razpoloženo in da sodeluje s partizani. Vse več je bilo izostankov z dela. Poveljniki divizij so začeli pripravljati načrte za množični izgon prebivalstva iz obmejnih krajev, vendar v Italiji niso našli prostora za nastanitev tolikšnega števila izgnancev. General Roatta je dal 8. 6. temeljna navodila za veliko ofenzivo proti partizanom. Ugotovil je, da se italijanska vojska slabo bojuje, čeprav je dobro oborožena in pride en vojak na 8, kmalu pa bo prišel na 5 prebivalcev. Grazioli je 1. 6. poročal, da od 95 občinskih središč italijanska vojska obvladuje samo 39, in še to le vojašnice, ter da nadzira le še 10 % ozemlja, železniški promet pa je reden samo še med Ljubljano in Postojno. Iz drugega dela poročila zopet zvemo, da večina občinskih uradov takrat ni več poslovala. Partizani so preprečevali posek lesa v gozdovih. Sredi avgusta je Grazioli poročal, da se je »gospodarska dejavnost pokrajine skoraj popolnoma ustavila« (str. 237).

Vzporedno s slabljenjem okupatorjeve oblasti se je krepila ljudska oblast. Glavno poveljstvo je dalo 29. maja štabu 3. operativne cone navodila, naj povsod organizirajo krajevne in okrajne odbore, v izvršnemu odboru za osvobojeno ozemlje pa bo tudi zastopnik vojaške oblasti 3. grupe odredov. Za prikaz razvoja in značaja ljudske oblasti je pomemben osnutek naredbe 3. grupe odredov

številka 9, ki razglša, da so na vsem osvobojenem ozemlju odstranjeni vsi civilni funkcionarji prejšnjih režimov in da začasno upravo opravljajo poveljstva partizanskih čet (str. 240). Sledi poziv, naj v vseh krajih izvolijo na javnih zborovanjih krajevne odbore OF in delegate za občinske konference OF, ti pa izvolijo občinski odbor OF in delegate okrožnih konferenc OF, ki bodo izvolili okrožni odbor OF. Odbori OF naj povsod prevzamejo oblast in upravljajo občinsko premoženje in javna dela, pobirajo narodni davek (razen od vojne gospodarsko prizadetim) in skrbijo za preskrbo partizanskih enot, beguncev (za katere naj organizirajo javne kuhinje) in prebivalstvo. Revnejšim slojem naj razdelijo zaplenjeno zemljo veleposestnikov okupatorske narodnosti in izdajalcev. Naredba določa izgon Kočevskih Nemcev in vračanje Ciganov-Romov v njihove domovinske občine. Odbori OF naj organizirajo obdelavo zemlje, popišejo zaloge in v gozdovih pripravijo skladišča hrane. Skrbe naj tudi za obrambo osvobojenega ozemlja z rušenjem mostov, prekopom cest, postavitvijo zased, obveščevalno službo in organiziranjem delavnic in vojaških bolnišnic.

IOOF je 17. 5. 1942 pred odhodom iz Ljubljane na osvobojeno ozemlje sprejel odlok o postavitvi narodne oblasti na osvobojenem ozemlju in ga kot druge odloke objavil v Slovenskem poročevalcu. Ta določa, da vso oblast začasno prevzema OF in odpravlja dvojnost, ki so jo uvedli nekateri partizanski bataljoni; ti so namreč določili, da imajo razen OF oblast tudi partizanske enote (str. 242). Kot osnovne nosilce oblasti določa terenske odbore OF, ki samostojno delujejo »v skladu z demokratičnimi cilji OF« in so za svoje delo odgovorni rajonskim in okrožnim odborom. Odbori OF naj čimprej izvedejo volitve v 5—15 članske narodnoosvobodilne odbore (NOO), in sicer na javnih zborovanjih z večino glasov. Volilno pravico imajo vsi nad 18 let stari moški in prvič tudi ženske. Izvirne rešitve, zlasti pa stalni, redni značaj teh odborov, kažejo, da je IOOF stvari določal samostojno, da pa sta izkušnje o graditvi oblasti iz Srbije in Bosne posredovala tudi Edvard Kardelj in Ivan Maček.

V tej Ferenčevi knjigi je opisana pot vodstva narodnoosvobodilnega gibanja na osvobojeno ozemlje, kjer se je njegova dejavnost mogla polno razmahniti. Njegov proglas so prebrali tudi s prižnic. IOOF je izdal navodila o delovanju organov ljudske oblasti, pri čemer je upošteval osnutek naredbe št. 9, naj v krajih, kjer še ni terenskih odborov OF, te postavijo politični komisarji partizanskih čet, če pa je v enem kraju več odborov OF, izvolijo en NOO. Kandidate naj na zboru predlagajo volilci in to poštene, narodno zavedne, zanesljive in že preizkušene borce za osvoboditev. Terenski odbori OF, ki delujejo na sedežih dotedanjih občinskih uprav, naj od njih prevzamejo občinsko imovino.

Člani odbora za postavitev ljudske oblasti pri IOOF so navodila razlagali na javnih zborovanjih. Avtor nato navaja, kako so predstavljali organe oblasti v posameznih naseljih, prikazuje izvirnost oblik delovanja teh organov, prilagojeno konkretnim razmeram in potrebam. Tudi o volitvah v NOO navaja avtor največ podatkov iz kočevskega okrožja, kjer je delovalo kar 26 NOO. Prikaže proces ločevanja političnih in oblastnih (predvsem gospodarskih) nalog. Prvi NOO so začeli delovati sredi junija 1942 (str. 253). Razen sekretarja so imeli NOO še referente za gospodarstvo, preskrbo in socialno skrbstvo, sodstvo, finance in ponekod še druge. V navodilih okrožnega odbora OF Kočevje z dne 29. 6. najdemo tudi navodilo, naj odbori OF kot politični organi pazijo, da bodo

NOO delovali v duhu in po direktivah OF. V delo »... NOO pa se terenski odbori OF ne mešajo, ker so NOO kot narodna oblast popolnoma samostojni v izvrševanju svojih oblasti« (str. 255), navodila pa jim dajejo rajonski odbori OF.

Pred nenadnimi vdori italijanske vojske, streljanjem moških in požigih domov so se ljudje umikal v odročne vasice, zaselke in gozdove in tam gradili civilna taborišča. Ponekod, kjer ni bilo odborov OF, so hotele vojaške oblasti ustanoviti začasni civilni komisariat, vendar je glavno poveljstvo predlog odklonilo. Volitve NOO so potekale postopno, ponekod še v juliju. NOO so delovali dokaj uspešno, njihova dejavnost pa je bila odvisna od prizadevnosti članov. Nekatere nedelavne člane so razrešili in izvolili nove. Ponekod so izvolili v NOO stare župane, Narodno zaščito pa so vodili nekdanji orožniki; res pa je tudi, da so se izvoljeni najbolj odločno zavzemali za uresničitev skupnih interesov. Ponekod so bili isti ljudje v odborih OF in NOO. Ti odbori so bili vzgoja samoiniciativnosti ne le odbornikov, marveč vsega prebivalstva. V nekaterih primerih moški niso bili pripravljeni priznati ženske enakopravnosti. Na konferenci KPS na Cinku pa so razpravljali tudi o tem, da med organi civilne oblasti in partizanskimi enotami ni dovolj sodelovanja. Mreža NOO je bila najgostejša pod Gorjanci, bolj redka pa na Notranjskem. Boris Kidrič je takrat pisal, da NOO ne smejo biti birokratska oblast, temveč morajo delovati v najtesnejšem sodelovanju s prebivalstvom. 16. 6. 1942 je IOOF razpravljal o poverjeništvih, prvih ukrepih za ureditev sodstva in za ureditev preskrbe. Čez 5 dni je IOOF razpravljal o skladnosti revolucionarnosti in demokracije, tako da se v »osvobodilnem postopku strneta proces demokracije in socializacije v enega samega, ki bo imel v naših okoliščinah izvirno obliko...«. Na seji 27. junija je IOOF razpravljal o ločitvi političnih od oblastnih in upravnih organov, o ustanovitvi Narodnoosvobodilnega sveta (NOS), ki pa ga je Kardelj kritiziral. NOS je imel poverjenike za splošno upravo, finance, sodstvo, prosveto, propagando, kmetijstvo, prehrano in zvezo z jugoslovanskimi narodi, en član pa je zastopal narodnoosvobodilno vojsko. Poverjeniki so postali člani IOOF in dva člana vrhovnega plenuma OF. NOS je bil začasna vlada, odvisna od zbora odposlancev NOO — parlamenta, katerega odposlanca (po enega) naj bi v enem mesecu izvolili NOO in partizanske čete. Prvega odposlanca so izvolili 8. julija v Mozlju. Odposlanca so izvolili tudi v drugih krajih in pripravljali sklic zbora, ki naj bi bil v novomeškem okrožju. Kidrič je pozival h kritični obravnavi razmer, kritiki napak in k njihovi odpravi.

Ferenc podrobno opiše tudi vprašanje prehrane in financ v gospodarsko slabše razviti Notranjski in Dolenjski, kjer se je večina prebivalstva preživljala z ekstenzivnim kmetijstvom. Hrano je moral uvoziti okupator iz Italije, Hrvaške in Gorenjske. Živež so prodajali na živilske nakaznice, ki so jih slovenski uradniki razdelili več, kot bi jih smeli in ponarejali evidenco prebivalstva. Tudi po nastanku osvobojenega ozemlja je ostalo največ upravičencev do nakaznic v krajih, kjer so bile italijanske posadke in je bil dolžan okupator preskrbovati prebivalstvo. Po nastanku osvobojenega ozemlja so se morala posamezna okrožja sama preskrbovati, zato so NOO oziroma terenski odbori OF zaloge popisali in skrbeli za pravičnost razdelitev, pa tudi za čimboljši pridelek in prirejo živine. Za utajo živeža so bile določene stroge kazni in zaplembe. Kidrič je ocenil, da je preskrba slaba, da gre za zapravljanje narodnih dobrin in da je treba bolj

štediti. Pobude za izboljšanje naj dajo tudi trgovci. Kritiziral je: »Nekatere naše čete se sedaj, ko so na oblasti, hranijo kot nekdanja gospoda... Motorna vozila se uporabljajo tudi za najkrajša pota in po najslabših poteh. Nas vse, vojsko in prebivalstvo, pa čakajo še težki časi, morda celo pomanjkanje. Zato se pravi, kopati samemu sebi jamo, če se živino in zaloge živil razsipavajo preko potreb...« (str. 295). Osvobojeno ozemlje je bilo vezano na lastne prekrbovalne vire. Vse javne in premične vrednosti so morale biti na voljo organom oblasti za krepitev osvobodilnega boja. NOS je prepovedal izvoz življenjskih potrebščin z osvobojenega ozemlja in določil mobilizacijo vseh sredstev za potrebe NOB. Za nakup potrebnega blaga je bilo treba zbrati dovolj denarja in davka od premoženja, pri čemer so upoštevali, kakšno družino mora davkoplačevalec oskrbovati. Cene so bile maksimirane, vendar po okrožjih različne in na splošno višje, kot jih je določil okupator. Najrevnejši so ponekod dobivali živež brezplačno. Hrane je primanjkovalo zlasti beguncem. V rajonu Stari Log so imeli gospodarsko komisijo, preden so začeli z organizacijo terenskih odborov OF. Tudi na Notranjskem so ustanavljali gospodarske odbore. Trgovali so z osvobojenim ozemljem na Hrvatskem. Partizani so na gradu Prežek ustanovili mesarijo in prekajevalnico, usnjarno, ponekod pa tudi sušilnice sadja. Finančno poslovanje ni potekalo tako uspešno. Davek so ponekod plačevali tudi v živilih, v Stični-Struge progresivno od enega do desetih odstotkov čistega dohodka. Občinski odbor Mozelj je odobril izplačilo junijske plače uslužbencem in upokojenecem, drugod pa niso imeli dovolj denarja.

V knjigi Ljudska oblast I najdemo tudi podatke o razlastitvi veleposestnikov okupatorskih narodnosti in domačih izdajalcev. 23. 4. 1942 sta lastnika gradu Klevevž pri Šmarjeti v spremstvu karabinerjev odšla v Nemčijo, partizani pa so zaplenili nekaj živine, čez en mesec pa je prevzel upravo nad imetjem rajonski odbor OF Šmarjeta. Poseben odbor je del razlaščne zemlje razdelil približno 300 upravičencem. Razdelili so tudi graščinsko zemljo gradu Hmeljnik, Čretež, Snežnik in drugod. Gozdov niso razdelili. Zemljo so razdelili revnim kmetom, ki so imeli največ otrok. IOOF je 14. 6. izdal tudi odlok o dodeljevanju in upravljanju zemlje izseljenih Kočevarjev. Gospodarske komisije so zemljo dodeljevale v uporabo revnim Slovincem. Razlaščena je bila tudi posest italijanske družbe Emona, ki so jo izseljeni Kočevarji pooblastili, da proda njihovo posest, ki je obsegala okrog 40 350 ha. Družba je zaupano zemljo dajala v najem, vendar so poslovanje partizani preprečevali. Težko je bilo nato oskrbovati okrog 2000 glav živine; 500 glav so odpeljali partizani v gozdove. Preprečili so tudi sečno lesa. Zanimivi so sklepi NOO Spodnji Log o tem, da je kolektivno delo prostovoljno in traja do konca vojne. V Rajndolu pa je 3. bataljon Savinjskega odreda izdal odlok o ustanovitvi kolhoza, vendar je okrožni odbor OF Stična — Struga odlok razveljavil (str. 333). Kidrič je takrat ocenil: »...današnji tip je osvobodilna vojna, ki se povezuje z elementi demokratične revolucije« (str. 334). Šole so nadaljevale s poukom; učiteljski zbor je izvolil šolskega vodjo. Pomladi 1942 se je tudi na Dolenjskem in Notranjskem Narodna zaščita zelo okrepila, saj je bilo samo v novomeškem okrožju 11 bataljonov. Na Kočevskem je bila Narodna zaščita izključno oboroženi izvršni organ ljudske oblasti. Narodni zaščitni je primanjkovalo orožja. Ponekod je sodbo izrekal NOO pod predsedstvom referenta za sodstvo, drugod pa partizanske enote. Sredi julija pa je bila četam

bataljonov odvzeta pristojnost soditi in kaznovati prebivalstvo s smrtno kaznijo, sodne naloge pa so ostale štabom odredov in grup odredov. Vodstvo je dalo tudi navodila o preiskovalnem postopku in strogo prepovedalo mučenje ter določilo, da o kazni odločajo komandant, politkomisar in obveščevalec odreda. Pomanjkljivost je bila v tem, da v preiskavi in izrekanju obsodbe niso sodelovali organi civilne oblasti. Konec julija je bila pri IOOF imenovana izredna sodna komisija. Štabi partizanskih enot so dali navodila za zaščito prebivalstva pred letalskimi napadi. Ponekod so zgradili barake v gozdovih. Omejili so gibanje prebivalstva na 6 km daleč od doma, za večje razdalje pa so bile potrebne posebne propustnice. S smrtno kaznijo so zagrozili za ovađuštvo, prehode na neosvobojeno ozemlje, za krajo in za prodajo živil Italijanom. IOOF je za kršenje odlokov določil mobilizacijo in pomoč beli gardi v času, ko so ponekod na Dolenjskem in Notranjskem nastale prvine državljanske vojne, povsod drugod je narodnoosvobodilno gibanje do konca obdržalo temeljni značaj narodnoosvobodilne vojne (str. 352).

Dr. Tone Ferenc je v knjigi stvarno in konkretno navedel napake in primere grobega kršenja temeljnih usmeritev in načel narodnoosvobodilnega gibanja, kot so vojvodstvo, sektaštvo, neupravičene usmrtitve in izvršene usmrtitve na krut način. Samopašnost nekaterih partizanskih poveljnikov in aktivistov, ki je bila posledica vrtoglavice zaradi hitrih in lahkih zmag ob umiku italijanskih posadk in lažjega življenja ter privilegijev poveljnikov na osvobojenem ozemlju, so poimenovali vojvodstvo. Sektaštvo pa so imenovali večvrednostni občutek in vzvišen odnos nekaterih partizanov, zlasti komunistov, do pripadnikov drugih skupin v OF, zadrževanje VOS in partizanskih tehnik samo v rokah komunistov, prepričanje, da nekomunisti nasprotujejo odločnemu boju proti beli gardi in pravičnejši družbeni ureditvi. Nekateri komunisti so se bali, da bodo tudi druge skupine ustanovile lastne stranke, s čimer bi namesto enotnega gibanja nastal večstrankarski sistem. Najhujše in za gibanje najškodljivejše so bile neupravičene usmrtitve in usmrtitve na krut način. Belogardisti so v propagandne namene ponarejali partizanske dokumente, da bi grozodejstva prikazali še hujša. Partizanske enote so v svojih poročilih oziroma glasilih nekajkrat navedle število usmrčenih. Štab 3. grupe odredov je konec julija poročal, da so njegove enote v juniju usmrtili 28 ovađuhov, dve vohunki in dva italijanska vohuna (str. 358). V letu 1942 so partizani na osvobojenem in pol-osvobojenem ozemlju usmrtili 13 slovenskih duhovnikov; vseh civilistov pa so usmrtili okrog 300—350, kar je ena tisočinka prebivalstva (str. 359). Ferenc pojasnjuje: »Eden od glavnih vzrokov neupravičenih usmrtitev je bil tudi v napačnem pojmovanju revolucije kot fizičnega iztrebljanja kapitalistov, ne da bi sodelovali z okupatorjem, s čimer pa so odbili prebivalstvo.« Nekateri partizanski funkcionarji so dali usmrtiti ljudi, ne da bi s pomočjo terenskih odborov dovolj utemeljili njihove krivde. Nad takim ravnanjem so se odbori pritoževali, nakar je vodstvo (pozno) ukrepalo. Najhujše zlo je bila usmrtitev nekaterih družin z otroki vred in najmanj dve množični usmrtitvi Ciganov, zlasti na trebanskem območju; Šercerjev bataljon je usmrtil 26 Ciganov, v Beli krajini pa so jih usmrtili 61. Avtor navaja konkretne primere takih pobojev, ki jih navajajo partizanski, pa tudi belogardistični viri in za katere so bili pobudniki prav nekateri komunisti. Poročila govore tudi o mučenju družin pred

usmrтитvijo z namenom, da bi izsilili priznanje. Ivan Maček je v Delu junija 1942 opozarjal na nepravilen odnos nekaterih partizanskih enot do civilnega prebivalstva in do narodne lastnine in sklenil: »Dovolj je tega začetniškega anarhizma in je skrajni čas, da se napravi v tem pogledu red!« (str. 368). Dr. Aleš Bebler in Ivan Maček sta v naredbi št. 4 kot temeljne madeže partizanske vojske navedla krajo in ropanje, čeprav bi morala biti partizanu »ljudska imovina sveta in nedotakljiva«, brezvestno zapravljanje narodnih dobrin, nadlegovanje prebivalstva, surovost in neupravičeno zaplembo predmetov, vojvodstvo, ki sta ga takole označila: »Taki partizanski voditelji se smatrajo za neodvisne vladarčke na ozemlju, ki so ga zasedle čete pod njihovim vodstvom. Posnemajoč srbske belobanditske mihailovičevske »vojvode« gre tak partizanski vojvoda preko sklepov terenskih političnih organizacij, povelja višjih partizanskih instanc zanj niso obvezna, sosedni vojvoda pa mu ni sobojevnik, temveč tekmeč...« (str. 386). Tak vojvoda ne razume, da je delo terenskih političnih organizacij omogočilo tudi nastanek njegove čete. Terjala sta, naj to naredbo preberejo v vseh enotah, kar pa povsod niso storili.

O teh pojavih, ki so bili v popolnem nasprotju z nameni in usmeritvijo narodnoosvobodilnega gibanja in ki so ustvarili vtis, da so partizani ponekod uvedli vojaško diktaturo, so v začetku julija 1942 razpravljali tudi na partijski konferenci na Cinku, z odločnim bojem proti njim, pa je nekaj dni za tem nastopil Edvard Kardelj po svojem prihodu iz Ljubljane na osvobojeno ozemlje. Glavno poveljstvo je odstavilo komandanta 3. in 5. grupe odredov Marijana Dermastia in Mirka Bračiča, komandanta in politkomisarja Krškega odreda Zana Moreta in Naceta Majcna ter politkomisarja Krimskega odreda Frica Novaka, pa tudi skoraj polovico drugih poveljnikov nižjih partizanskih enot, nekaj pa so jih ustrelili. Zmanjšali so število članov štabov in terjali, da so štabovci odšli iz svojih baz med borbe v čete. Vodstvo NOB je utrdilo sodelovanje partizanskih enot in terenskih aktivistov ter naročilo partizanom, naj bolje prisluhnejo razpoloženju ljudstva. Da bi pokazali širino gibanja, so v brigadi Tonefa Tomšiča ukinili ime proletarska, ter izdali odredbo o partizanskem sodstvu. Edvard Kardelj je že takrat ocenjeval, da je revolucionarni proces porajal »primere junaštva in plemenitosti pa tudi primere razkroja in celo zločinov«, kar velja zlasti za usmrтitev otrok. Ocenjeval je, da ni mogoče čez noč odpraviti »kriminalne navlake, ki so jo pustili za seboj režimi zatiranja...« Zapisal je tudi: »Zlasti pa preprečite požiganje vasi in hiš. Mi ne smemo uporabljati istih metod, kot okupatorji, kajti mi — ko požigamo — požigamo svojo lastno imovino... Izredno pazite na odnos partizanov do ljudstva. Eksemplarično kaznujte vsako nasilje s strani partizanov.« Avtor ocenjuje, da je bila s temi pojavi najobčutljivejša škoda storjena... v tem, da se je del drugače omahljivih ljudi, ki bi po svojem razrednem bistvu moral biti v narodnoosvobodilnem gibanju, vključil v belo gardo.« (str. 385).

S svojo doslednostjo, da je treba ugotoviti in povedati resnico, pa če je ta še tako kruta in morda ruši v nas svetle vzore in prizadene naše vedenje o tem, s kakšnimi ideali, s kakšno vizijo svobodne in pravične družbe in vrednot človečnosti so se ljudje množično vključevali v boj za narodno osvoboditev in demokracijo, zavedajoč se tega, da ta boj tudi od njih terja največje žrtve, neredko tudi življenje, daje avtor delu znanstveno raven. Znanost, ki je pot k res-

nici in ki prav zato pomaga k družbenemu napredku in večji človečnosti, ne more in tudi ne sme zamolčevati slabosti in napak prav nikogar, dolžna pa je prikazati okoliščine, ki so privedle do napak in dati priznanje gibanju, ki je imelo v sebi dovolj moči, da je te napake priznalo, da je to storilo tudi zato, da bi v prihodnosti preprečilo napačno ravnanje in delovanje. Če pa te grobe napake, ki jih moremo samo obžalovati, primerjamo z elementarno močjo slovenskih rodoljubov v njihovem boju za obstoj in osvoboditev, če te napake primerjamo s strahotnim nasiljem okupatorjev, s prizadevnostjo, s kakršno so narodnoosvobodilne sile premagovale strahotne posledice sovražnikove ofenzive, potem jim moremo vendar dati pravo dimenzijo in spoznati, da gre za tragično epizodo v prvem velikem vzponu narodno osvobodilnega boja.

Posebno pozornost posveča avtor veliki italijanski ofenzivi na Notranjskem in Dolenjskem, med katero je okupator zasedel osvobojeno ozemlje, obnovil svoje in ustanovil belogardistične postojanke ter razbil mrežo terenskih organov ljudske oblasti. V tem poglavju spoznamo vrsto doslej neznanih dejstev, ki jih je pisec mogel spoznati iz številnih doslej v slovenskem zgodovinopisju še ne uporabljenih dokumentov. Iz njih izvemo, da je okupator hotel spet obvladati k Italiji priključeno Ljubljansko provinco, čeprav »bi izginili vsi Slovenci« (str. 400). Priprave za ofenzivo so potekale več mesecev, vendar je mogel pripraviti načrt ofenzive šele potem, ko je okreplil 11. armadni korpus z dvema pehotnima divizijama in enotami fašistov, dve diviziji pa je poslal v Slovensko primorje. V knjigi je podrobno opisano oblikovanje načrtov za ofenzivo in priprave nanjo, med katere sodijo tudi zapora meje, preiskave, aretacije, interniranje prebivalstva, streljanje talcev, ustavitve železniškega in avtobusnega prometa in postopna legalizacija slovenskih protipartizanskih oddelkov.

Vojaški ukrepi naj bi potekali zaporedoma v osmih fazah v določenih operativnih območjih, z zaporo in natančnim pregledom slehernega metra gozda in vsake hiše. Ofenzivo naj bi izvajali dve večji manevrski skupini, sprva skupaj, nato pa vsaka na drugem koncu pokrajine. Potekala naj bi od 5. 7. do 12. 9. 1942. Vendar so načrtovalci kmalu spoznali, da bo za postopni pregled vsega ozemlja potreben daljši čas. Priprave na ofenzivo so se zavlekle, čeprav jih je italijanski okupator izvajal v skladu z nemškimi okupatorjem, ki je bil v tem času v ofenzivi na Gorenjskem. Vojaško poveljstvo je pred začetkom ofenzive napovedalo drastične ukrepe za uničenje upornikov, če se takoj ne javijo oblastem, in tudi za pomoč upornikom. Konec junija je italijanska vojska med pregledom 17 075 oseb v Ljubljani aretirala in internirala 2663 ljudi, 2. julija pa pregledala 16 mest in trgov na Dolenjskem in Notranjskem in odpeljala v taborišče 687 moških.

Dr. Tone Ferenc opozarja, da so doslej število za ofenzivo zbranih vojakov precenjevali, ugotavlja, da je bilo 19. julija v Ljubljanski pokrajini 83 bataljonov in divizionov, v 11. armadnem boju pa 61 919 vojakov in oficirjev, z drugimi enotami vred pa okoli 65 000 mož in ne 82 000, kot so sodili doslej (str. 412, 413).

Potek ofenzive je opisan po fazah, in sicer najprej operacije po programu, nato še druge, dodatne. Najprej podrobno predstavi prve tri faze ofenzive na Notranjskem. Partizanske enote so se prebijale na že pregledana območja. Žrtev je bilo več med razhajkanci in tistimi novinci, ki so se sami predali italijanski

vojski. Vodstvo NOB je nekaj časa nihalo med odločitvijo, ali bi vse enote južno od Krima in Mokrca zbrali v večjo bojno enoto in z njo prebili sovražnikov val, ki se je pomikal proti vzhodu, ali pa naj se manjše enote prebijejo posamič v zaledje italijanske vojske, za kar so se odločili. Nekateri štabi so ostali v skritih krajih ves čas ofenzive. Počasnost premikov italijanske vojske je partizanom omogočala izmikanje in manevriranje. General Roatta je zadnjega dne julija v Gorici poročal Mussoliniju, da je »prebivalstvo v celoti za upornike« (str. 424). Duce je ocenil, da je treba upor zatreti z ognjem in mečem in sprejeti ponudbo katoliških krogov za sodelovanje pri zadužitvi upora. Pred ofenzivo na Kočevski Rog je uspelo Italijanom preslepiti partizansko poveljstvo češ, da italijanska vojska odhaja na Hrvaško. Avtor tudi ugotavlja, da glavno poveljstvo partizanskih enot nikoli ni nameravalo poslati s slovenskega ozemlja. S Kočevskega Roga so sprva nameravali prodreti čez Krko, nato pa so se odločili, da se bodo branili v kraškem svetu, saj so sovražnika še vedno podcenjevali. Šele ob neposrednem italijanskem vdoru na Rog 14. 8. se je skušalo vodstvo prebiti proti severu, vendar je ponoči padlo v zasedo pri Faberjevem križu in se razbilo v dve skupini. Avtor pokaže tudi pomen ustanovitve in dejavnost namestništva glavnega poveljstva. Sovražnik je takrat že moral del svojih sil odpoklicati drugam, del pa pustiti na pregledanem ozemlju, zato je imel za vsako naslednjo fazo manj sil. Do konca šeste faze je večina enot izvajala ofenzivo po Robottijevem programu z dne 26. 6. 1942, nato pa so začele načrt prilagajati razmeram, saj je nepričakovano prišla na slovensko ozemlje 4. hrvatska kordunska brigada, ki je pri Kvasici zadala hud poraz italijanski koloni, ki je izgubila 114 vojakov. 1. oktobra je dal Robotti povelje, za 9. fazo ofenzive, vendar so spet nastale spremembe tudi spričo novih partizanskih napadov pri Lešnici, kjer je padlo 29 italijanskih vojakov, 66 pa je bilo ranjenih.

Dr. Tone Ferenc je ugotovil, da je bila 9. faza ofenzive izvedena, in opisal akcije. 11. faza je potekala od 29. oktobra na Žumberku in Gorjancih; v njej je sodelovalo 25 bataljonov in 4 topniški divizioni. Od 8. do 10. novembra je sledila ofenziva »Post Gorjanci«, ki pa tudi ni bila uspešna. Med ofenzivo, ki je potekala 112 dni, je italijanski okupator sicer zasedel osvobojeno ozemlje, ni mu pa uspelo uničiti partizanskih enot, pač pa so bile prav takrat ustanovljene nove partizanske brigade. Med ofenzivo so italijanska letala odvrгла 29 911 bomb. Okupator je obnovil svoje postojanke in od posadk zahteval patroljirane okolice. Decembra 1942 so bile sovražnikove postojanke v 145 krajih, med njimi je bilo takrat že 63 belogardističnih postojank (med 167 postojankami) to je okoli 20 manj, kot pred začetkom izvajanja defenzivnega načrta Primavera.

Grazioli ni povsem uspel obnoviti civilne uprave. Policijski oddelki so ostali do februarja 1943 pod poveljstvom 11. armadnega korpusa. Namesto občinskih uprav je visoki komisar imenoval občinske komisarje.

Posledice ofenzive so bile hude. Oropane in požgane so bile številne vasi, številni Slovenci ustreljeni in še več jih je bilo odvedenih v internacijo. Robotijevi podatki o izgubah osvobodilnih sil »ki jih je zaokrožil na 7000 upornikov« — so po Ferencovi oceni znatno pretirani; bolj stvaren se mu zdi podatek o 847 ujetih in ustreljenih partizanih in civilistih (str. 504). Hude žrtve je utrpela Narodna zaščita. Poveljstvo 11. armadnega zbora je ugotovilo, da je v ofenzivi

padlo 231 italijanskih vojakov, kar potrjuje mnenje, da so bile v drugem delu ofenzive izgube okupatorja večje kot izgube partizanov. Kljub temu dejstvu, vodstvo NOB ni bilo zadovoljno s poveljniki slovenskih partizanov, zato je komandanta Franca Leskoška in Aleša Beblerja 1. 10. 1942 zamenjalo z Ivanom Mačkom in Jakom Avšičem.

Bolj kot partizanske enote je ofenziva prizadela prebivalstvo, ocenjuje avtor. Oropane in požgane so bile številne vasi, v koncentracijska taborišča je bilo poslano okoli 25 000 Slovencev. Po vaseh so ustrelili mnogo moških, samo pri Gorenjem Igu so v skupnem grobu našli 64 trupel. Pobiti rodoljubi so bili večinoma aktivisti OF, to je člani terenskih odborov OF in NOO. Mreža terenskih odborov je bila razbita.

Avtor ugotavlja, da še vedno ni povsem ugotovljeno, kako so italijanska poveljstva sprejela predloge o oborožitvi domačinov za boj proti osvobodilnim silam. Roatta je to Robottiju svetoval 8. 6. 1942. Že 15. julija je okupator izročil orožje skupini belogardistov pri Št. Joštu nad Vrhniko, 16. dni nato pa v Begunjah pri Cerknici. Belogardistične posadke so nastajale v zaporedju, kot je potekala italijanska ofenziva. Najhitreje so postojanke vaških straž nastajale tam, kjer so bila središča osvobojenega ozemlja, redkeje pa v tistih krajih, ki niso bili povsem osvobojeni (Bela krajina). Vzroke za to bo treba še ugotoviti, pravi avtor. 12. 9. 1942 je tudi škof Gregorij Rožman predlagal Robottiju ustanovitev vojaških straž »zoper prevratniške elemente«, v Ljubljani pa naj bi ustanovili iz domačinov tajno policijsko enoto. 28. 8. 1942 je izdal general Roatta navodila za ustanovitev Prostovoljne protikomunistične milice. Vključevanje Slovencev naj bi bilo postopno od ovađustva prek manjše druge pomoči, pa do služenja v oboroženih formacijah. S tem je hotel okupator domačine postopno pritegniti v narodno izdajstvo, jih vezati nase in preprečiti vdajo partizanom. Italijansko vojno in notranje ministrstvo je šele 1. 2. 1942 dalo soglasje za ustanovitev Prostovoljne protikomunistične milice. V knjigi Ljudska oblast I. del je pisec kot posebno poglavje namenil Kidričevi oceni osvobojenega ozemlja in velike italijanske ofenzive.

V IV. poglavju avtor predstavi odnos Slovencev do Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije — AVNOJ. Privrženost narodnoosvobodilnega gibanja v Jugoslaviji gradi na dejstvu, da OF in KPS nista priznali razkosanja Jugoslavije in da sta program narodnoosvobodilnega gibanja povezovali z združeno Slovenijo v svobodni in demokratični Jugoslaviji. Program OF je temeljil na zahtevi, da bo slovenski narod o svoji usodi, notranji ureditvi in zunanjih odnosih odločal sam in da noče obnoviti nedemokratične Jugoslavije, v kateri narodi niso bili enakopravni. Sprva se je narodna enotnost kazala predvsem v skupnem boju in narodnoosvobodilni vojski. Na Titovo sporočilo, da name ravajo v Jugoslaviji ustanoviti Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije, kot nekakšno vlado, je izvršni komite Kominterne svetoval, naj komite ne bo vlada, marveč politični organ NOB. Tito je pozval Slovence, naj v Narodnoosvobodilni svet določijo najmanj 6 članov, predvsem vidnih političnih delavcev, kot je npr. E. Kocbek, od komunistov naj bosta samo dva. Vabilo za zasedanje v Bihaću je prišlo prepozno, zato tam slovenskih zastopnikov ni bilo. AVNOJ je na svojem prvem zasedanju sklenil utrjevati enotnost osvobodilnih sil. Njegov izvršni odbor je s sedmimi odseki opravljal naloge vrhovnega upravnega organa

vsaj za osvobojeno ozemlje. Sestavil je osnutek odloka o krajevnih organih ljudske oblasti in o posojilu narodne osvoboditve. Josip Broz in Ivan Ribar sta 8. 2. 1943 v imenu vrhovnega štaba in AVNOJ razglasila cilje NOB (narodna osvoboditev, demokracija, nedotakljivost zasebne lastnine, enakopravnost, nikakršnih radikalnih sprememb družbenega življenja, razen zamenjave reakcionarnih občinskih uprav in orožnikov). Sovražnikovi ofenzivi sta nato onemogočili delo izvršnega odbora AVNOJ.

Usmeritev AVNOJ se je povsem ujemala s hotenji IOOF, ki je izvirnost slovenskega osvobodilnega gibanja navezoval na splošne elemente boja proti fašizmu in tuji zasedbi. AVNOJ so označili, kot organ borbe in oblasti. Združena Slovenija bo vstopila v Jugoslavijo z vsemi tistimi pravicami, »ki ji bodo omogočale, da bo na njenih tleh gospodaril edino slovenski narod sam«. (str. 551).

V AVNOJ je bil imenovan celotni IO OF, v njegov izvršni odbor pa sta odšla Edvard Kocbek in dr. Jože Rus (namesto njiju pa sta bila v IO OF kooptirana dr. Marijan Breclj in Zoran Polič, ki pa sta ostala v IO OF tudi potem, ko sta se Kocbek in Rus vrnila, ker nista mogla zaradi sovražnikove ofenzive priti v izvršni odbor AVNOJ). V letu 1943 so vsi člani IOOF postali člani AVNOJ. 14. 1. 1943 so za predsednika IOOF izbrali Jožeta Vidmarja, za sekretarja pa Borisa Kidriča. V izvršni odbor AVNOJ pa so sprejeli Edvarda Kardelja, Edvarda Kocbeka in dr. Jožeta Rusa. Avtor poudarja, da je delovalo slovensko vodstvo dokaj samostojno brez konkretnih navodil vodstva narodnoosvobodilnega gibanja Jugoslavije in je brez tujih vzorov in šablon iskalo slovenskim razmeram najustreznejše oblike osvobodilnega delovanja in boja.

V V. poglavju avtor predstavi razvoj organov ljudske oblasti od jeseni 1942 do jeseni 1943. Po ofenzivi na Kočevskem Rogu pri spopadu v Laščah je ena skupina vodstva odšla proti Podlipoglavu pri Ljubljani, druga pa se je vrnila na Rog. Novo poveljstvo partizanske vojske je začelo s štirimesečno ofenzivo, ki se je začela z uničenjem italijansko belogardistične postojanke na Suhorju, končala pa z zmago v Jelenovem žlebu. Avtor v procesu premagovanja posledic sovražnikove ofenzive in utrjevanja enotnosti OF prikaže V. zasedanje Vrhovnega plenuma OF in konferenco Delavske enotnosti v Ljubljani. Vrhovni plenum je ugotovil, da so ostale tudi v najusodnejšem času vse skupine v OF in da zato predstavlja OF edino resnično oblast na Slovenskem. Okupatorju ni uspelo zanetiti državljanske vojne. Konferenca Delavske enotnosti je ugotovila, da je v usodnem času za slovenski narod prevzelo delavstvo vodilno vlogo v boju za osvoboditev slovenskega naroda in da je dolžno zbrati okoli sebe vse ustvarjalne sile.

Ko je bil IOOF v Dolomitih, je imelo njegovo poverjenišvo za Dolenjsko nalogo »vzpostaviti okrožne, podokrožne in rajonske odbore OF in preiti — kjer je to le mogoče — od zaupniškega sistema znova na sistem terenskih odborov...« (str. 576). Zaradi številnih okupatorjevih posadk so mogli terenski odbori OF samo ponekod izvajati tudi oblastne naloge.

Na osvobojenem ozemlju se je v vrstah OF porajalo nesoglasje, zlasti med komunisti in krščanskimi socialisti. Na partijski konferenci na Cinku je Boris Kidrič očital, da so krščanski socialisti omahljivi v nastopih proti beli gardi, da imajo težnjo po lastni stranki in proti prevladujočemu vplivu komunistov ter si prizadevajo, da bi spravili čimveč svojih aktivistov iz Ljubljane na osvo-

bojeno ozemlje. Edvard Kocbek pa je očital komunistom, da hočejo imeti avtomatično privilegije in navedel, da so spori tudi glede pridobivanja krščanskih množic za novo ureditev. Ofenziva je nesoglasja začasno pomirila, kmalu nato pa je Kardelj spet očital krščanskim socialistom, da nekateri nastopajo sovražno proti KPS, da zapostavljajo interese skupnega boja, uveljavljajo svoje skupinske interese, ki kažejo hotenje po ustanovitvi samostojne stranke. Nesoglasje med predstavniki posameznih skupin so se povečala, ker načelnik vrhovnega štaba NOV POJ Arsa Jovanovič ni upošteval slovenskih posebnosti in širine OF ter je začel uvajati znake srpa in kladiiva. Vodilne komuniste je skrbelo, da krščanski socialisti ne bodo šli z njim v etapo revolucionarnih družbenih sprememb. Spodbudo za ureditev položaja krščanskih socialistov v OF je po Ferencjevi sodbi dala njihova okrožnica št. 6, ki govori o tem, da si bodo krščanski socialisti prizadevali, da postane OF po osvoboditvi enotna politična organizacija. Okrožnica govori o tem, da ima skupina svoje vodstvo z izvršnim odborom in svoje aktiviste. Krščanskim socialistom so komunisti zamerili očitke, da ne znajo voditi kmečke politike. V vojski in na terenu so začeli krščanski socialisti popisovati svoje pripadnike, se z njimi posebej sestajati in jim deliti značke krščanskih socialistov. Po številnih razjasnjevanjih med predstavniki skupin so pripravili najprej osnutek izjave, 28. 2. 1943 pa so sprejeli t. i. dolomitsko izjavo. Z njo so ustanovne skupine priznale KP Slovenije vodilno vlogo v slovenskem osvobodilnem gibanju in to, da je vsak njen član avtomatično aktivist OF. Druge skupine pa so se odrekle organiziranju samostojnih strank ali političnih organizacij. Avtor opozarja na primer, da krščanski socialisti v Bušnji vasi pri Suhorju niso hoteli sprejeti dolomitske izjave, češ, da skupine v OF nimajo enakopravnega položaja. Podrobno avtor tudi predstavi potek zbora aktivistov na Pugledu, kjer je E. Kardelj pojasnjeval, da je jugoslovanska revolucija izvirna, nova varianta družbene revolucije in da se oktobrska revolucija nikoli ne bo ponovila. Pisec opozarja na okrepitev narodnoosvobodilnega gibanja na Gorenjskem in Štajerskem v času, ko je spomladi 1943 fašizem potisnjen v defenzivo. V Ljubljanski pokrajini je bilo to gibanje ugodnejše v belokranjskem in kočevskem okrožju, kjer je bilo le malo belogardističnih postojank, IO OF je združil majhna okrožja v 8 velikih okrožij z rajoni v velikosti občin in delo na terenu usmerjal s tam legalno živečimi ljudmi in 77 aktivisti OF, druge pa je porazdelil po brigadah. Med aktivisti so prevladovali komunisti, izobraženci in obrtniki. Njihova naloga je bila razviti odbore OF znova v organe oblasti, od svetovanja, izdajanja posamičnih odlokov, pa do organiziranja celotnega javnega življenja. Kidrič je takrat kritiziral sistem organizacije v Ljubljani, češ, da se je izrodila v nekakšno federacijo Narodne zaščite, Delavske enotnosti, Slovenske protifašistične ženske zveze in Zveze slovenske mladine, na terenu pa je ohranila samo odbore funkcionarjev. Kardelj je pisal, da so se na Hrvatskem uveljavile množične oblike dela, čeprav tam vodi samo KPH. Pokazala pa se je pomanjkljivost v tem, da NOO niso bili politično predstavništvo. Marsikje pa so se tudi na Slovenskem ljudje vsebolj obračali na odbore OF, zlasti kjer so bili v njih ugledni in sposobni ljudje, ki so znali opravljati politične in oblastne naloge hkrati. Po dobrih izkušnjah na Hrvatskem je Glavni štab NOV in POS 5. 8. 1943 ustanovil brigadna in odredna sodišča, ki so sodila tudi civilnemu prebivalstvu, dokler niso bila sredi septembra

ustanovljena sodišča pri komandah vojnih področij. Še naprej pa so manjše spore in kazniva dejanja razsojali terenski odbori OF (str. 618).

V knjigi najdemo tudi obilo podatkov o pomenu »petrolejske« železnice in njenem miniranju, pa o tem, da je nemški okupator po uničenju transporta pri Goričiči konec avgusta zasedel železniške proge Zalog—Sežana, Podbrdo—Kanal, Trbiž—Humin.

Člana IOOF Kidrič in Breclj sta dala sredi avgusta navodila za volitve v »zbor svobode« — parlament. Čimbolj se je približevala kapitulacija Italije, več oblastnih nalog so opravljali odbori OF in bolj vestno so ljudje izvajali njihova navodila. Najbolj je oslabela okupatorjeva oblast v Beli krajini, kjer so npr. že julija in avgusta priredili ponavljalne tečaje v treh šolah. Poleti 1943 se je ljudska oblast najbolj uveljavila na gospodarskem področju. Oskrbovanje partizanskih enot je bilo vse zahtevnejše. Rekvizicij so se ljudje bali, zato je bilo določeno, da jih smejo odobriti samo štabi brigad in odredov po podatkih odborov OF ob navzočnosti lastnika in dveh sovaščanov kot prič. Da bi bilo čimmanj zaplemb, so organizacije okrepile zbiranje materialnih sredstev in denarja. 10. julija 1943 je IO OF ustanovil osrednjo gospodarsko komisijo in dal navodila okrožnim odborom, naj tudi oni ustanovijo gospodarske komisije. Priporočal je, naj pridelke skrijejo in presežke oddajo NOV. Osrednja gospodarska komisija je v navodilih vaškim gospodarskim komisijam naročila popisati živino in odvišne pridelke, preprečiti oddajo okupatorju in zbirati živež, zdravilne rastline in drugo blago za partizansko vojsko. Določila je, da to blago smejo zbirati samo gospodarske komisije, njihova naloga pa je bila, da same poiščejo stik s partizansko enoto, ki jo je treba preskrbovati, in da oskrbujejo tudi civilno prebivalstvo. Na Primorskem so ustanovili gospodarske komisije jeseni 1943, na Štajerskem šele leta 1944. Gospodarske komisije, sestavljene po večini iz dobrih gospodarjev, so sistematično in uspešno delovale. Če v kraju ni bilo gospodarske komisije, je moral terenski odbor OF ob prihodu partizanske enote sklicati zbor vaščanov, ki so se dogovorili o preskrbi enote. Blago je bilo treba plačati z denarjem, boni ali obveznicami. Skrb za plemensko živino in posevke kaže, da je osrednja gospodarska komisija že začela z dolgoročnim gospodarjenjem. Ob italijanski kapitulaciji je predlagala IOOF ustanovitev finančnih industrijskih trgovskih komisij, vendar predlog ni bil sprejet, ker bi zajel samo bogataše. 25. 8. 1943 je komisija objavila obvezen maksimalen cenik. Možnosti za delovanje odborov OF so bile zelo različne. Tako je npr. rajonski odbor OF Črnomelj redno pobiral narodni davek, ki ga je plačevala vsaka hiša, skrbel za obdelavo razlaščene zemlje, pobiral najemnino, preprečeval prodajanje vina okupatorjevim posadkam. V Beli krajini so brigade pomagale pri žetvi. Okrožni odbor OF je zaradi zmanjšanja staleža živine sredi junija prepovedal klanje mladih goved in prašičev in dovolil klanje živine za prodajo mesa samo v rajonskih klavnica. Gospodarski referent rajonske gospodarske komisije je bil vedno politični delavec, drugi člani komisije pa ugledni gospodarji. Ljudje nikoli niso odrekli oddajo živeža za ranjence. Ohranili so se podatki o tem, da se nekateri ljudje niso hoteli ravnati po odlokih in so žito in živino prodajali v kraje, kjer je imel okupator postojanke. Ponekod so zelo strogo nadzorovali obdelovanje dodeljene zemlje. V Beli krajini so pobirali tudi trošarino od prodanega blaga in to v različnih odstotkih, v glav-

nem pa 30 % čistega dohodka. Gospodarske komisije so pojmovali kot tehnične organe ljudske oblasti.

V zadnjem poglavju avtor samo nakaže nekaj vprašanj o delovanju organov ljudske oblasti v drugih slovenskih pokrajinah, kjer je zaradi drugačnih razmer mogla OF delovati le v omejenem obsegu oz. je mreža odborov OF nastala šele kasneje, kar velja zlasti za Koroško in Prekmurje. Avtor ocenjuje, da se je na Gorenjskem konec leta 1941 OF poleg v Ljubljani najbolj razmahnila in je osvobodilno gibanje zajelo vse sloje prebivalstva, o čemer pričajo tudi tihe demonstracije. Med decembrsko vstajo je moral nemški okupator začasno ukiniti 23 postojank in je nastalo zlasti v Poljanski in Selški dolini manjše začasno osvobojeno ozemlje. Odločen nastop okrepljenih okupacijskih sil pa ni dopuščal, da bi mogla OF na tem ozemlju razviti oblastne funkcije. Sledili so ostri okupatorjevi ukrepi, nato pa je sovražnikova ofenziva poleti 1942 preprečila, da bi prva in druga grupa odredov po navodilih osrednjega vodstva mogla vsaj začeti akcijo za osvoboditev. Po hudi ofenzivi v letu 1942 je okupator podelil Gorenjcem nemško državljanstvo pa preklic in začel z mobilizacijo v nemško vojsko. Partizanskim enotam in okrepljenim terenskim organizacijam je uspelo to mobilizacijo preusmeriti v partizansko mobilizacijo. Pred kapitulacijo Italije je delovalo na Gorenjskem že mnogo odborov protifašističnih organizacij, med njimi — kot gorenjska posebnost — tudi narodnoosvobodilni odbor, ki pa niso bili voljeni, marveč sestavljeni iz predstavnikov organizacij narodnoosvobodilnega gibanja in zato politični organi OF.

Tudi na Štajerskem je nemški okupator neprestano trgal mrežo organizacij KPS in OF, tako da še julija 1943 na obsežnih območjih ni bilo odborov OF, pač pa so delovali samo posamezni njeni zaupniki. Šele poleti 1943 so začeli zaupniški sistem zamenjevati z ustanavljanjem odborov OF. Avtor ocenjuje, da je tudi na Primorskem kljub visoki narodni zavesti OF rasla le postopno. Poleti 1942 je okrog 100 terenskih odborov OF oskrbovalo partizanske enote ter propagirajo narodnoosvobodilni boj. Ponekod so pobirali narodni davek in vpi-sovali posojilo svobode. Prihod poverjenika IO OF in CK KPS dr. Aleša Bemberja, ki je imel bogate izkušnje že iz narodnoosvobodilnega delovanja v Ljubljanski pokrajini, je pospešil razmah narodnoosvobodilnih organizacij. Odbori OF so marsikje opravljali tudi nalogo organov ljudske oblasti, predvsem pa so razvili veliko politično dejavnost, ki je ob kapitulaciji Italije omogočila splošno ljudsko vstajo.

Seveda tudi v tem poročilu še zdaleč ni mogoče navesti niti vseh najpomembnejših dogajanj, ki jih navaja to Ferencjevo vsebinsko izjemno bogato delo. Poskušal sem opozoriti vsaj na nekatere ugotovitve, posebej še na tiste, ki spodbijajo doslej znane navedbe v zgodovinskih delih. Z navedbo nekaterih dejstev, ki jih delo obširno obravnava, sem hotel opozoriti na izvirnost narodnoosvobodilnega gibanja in graditve ljudske oblasti na Slovenskem. Morda bo kdo presodil, da je v delu razen prikaza razvoja ljudske oblasti tudi mnogo opisov drugih plati NOB, toda pisec ima prav, ko sodi, da je bil nastanek, razvoj delovanje in nehanje posameznih organov ljudske oblasti še kako odvisen od razvoja partizanskih enot in njihovega boja za osvobojeno ozemlje, pa tudi od moči in delovanja okupatorjevih oboroženih oddelkov. Z gotovostjo je mogoče reči, da bi brez OF, kot narodnoosvobodilnega gibanja in enotne politične organi-

zacije in brez enot narodnoosvobodilne vojske ne mogli nastati in ne delovati organi ljudske oblasti. Najbrž bi še širša obravnava OF le še pripomogla k temu, da bi ljudsko oblast v celoti (torej ne samo njenih organov) mogli globlje dojeti v smislu ljudske samouprave.

Tudi to Ferenčevo delo preveva izjemno natančnost, konkretnost, utemeljenost navedb in ocene, do katerih je prišel avtor na podlagi skrbno preučenih virov po induktivni poti. Številne ponazoritve, zlasti pa zemljevidi, skice in fotografije dajejo živopisnost in verodostojnost delu, ki je zanimivo še posebej zato, ker v veliki meri opisuje neposredno življenje množic in ki se ne izogiba skrbi obravnavi storjenih napak osvobodilnih sil. Zato je tudi knjiga Ljudska oblast I. izjemen prispevek k zgodovini narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem.

Ivan Križnar